

Ляшко О. В.

Київський національний лінгвістичний університет

АЛЮЗІЇ ТА РЕМІНІСЦЕНЦІЇ В АНГЛОМОВНИХ НОВОЗАВІТНИХ ТЕКСТАХ

У статті висвітлено проблему розмежування понять алюзії та ремінісценції у ново-завітних текстах англійською мовою. Визначено, що алюзії та ремінісценції є типами непрямого цитування. У статті запропоновано власну типологію інтертекстуальності як виду непрямого цитування, а саме: парафраз або посилання на текст-донор з перефразованим викладом матеріалу; інтертекст-переказ або вільний переказ основного матеріалу з тексту-донору; ремінісценція або пряме / непряме порівняння чи нагадування про прецедентний текст; алюзія або натяк на претекст / претексти. З'ясовано, що у непрямому цитуванні простежується градація від найбільшої співвіднесеності тексту-реципієнта з текстом-донором (парафраз) до найменшої – у вигляді лише натяку на претекст (алюзія), який взагалі може бути невпізнаним адресатом.

Ремінісценція розглядається у статті як пряме / непряме порівняння, співставлення з прецедентним текстом або нагадування (погляд назад) про нього. У широкому сенсі ремінісценції ідентифікуються як зв'язок між творами, як діалогічність усієї культури і синкретизм мистецтв, а у вузькому розумінні виражаються конкретними висловами, що функціонують як тригери і коди для навіювання, нагадування чи порівняння з попередніми текстами.

Алюзія визначається у статті як один із засобів вираження ремінісценції, яка є натяком на прецедентний текст, не завжди маркується в тексті і може бути невпізнаною адресатом. Алюзії розрізняються як прямі, тобто такі, що містять явний (експліцитний) натяк, відображений словами чи висловами, що відсилають до прецедентного тексту, так і непрямі (імпліцитні), тобто приховані, завуальовані, іронічні, загадкові або й зовсім невпізнані в тексті.

Перспективою подальших розвідок у даному напрямку вважаємо дослідження специфіки реалізації інших типів прямого та непрямого цитування, типів і підтипів інтертексту у різних жанрах релігійного дискурсу, а також стосовно інших сфер інституційного спілкування: політичного, правового, медіа дискурсів.

Ключові слова: інтертекстуальність, непряме цитування, алюзія, ремінісценція, Новий Завіт, англійська мова

Постановка проблеми. Актуальним у сучасних філологічних дослідженнях залишається вивчення різнорівневих діалогічних відношень і зв'язків між текстами, що, починаючи з кінця 60-х років XX століття завдяки науковому доробку французької дослідниці літератури і мови, психоаналітика, письменниці, семіотика, філософа і оратора болгарського походження – Юлії Кристеві, йменується *інтертекстуальністю* [8, с. 429]. З появою цього поняття з'являються різні підходи до його розуміння (*філософсько-постструктуралістський*: Р. Барт [2; 23], М. Бахтін [3; 4], Ж. Женетт [27; 28], Ю. Кристева [8; 9], Ю. Лотман [11; 12], М. Риффатер [29]; *філологічний*: І. Арнольд [1], Ю. Караулов [6], В. Красних [7], Н. Кузьміна [10], Н. Пьєге-Гро [17], Г. Слишкін [19], Н. Фатеева [20], Н. Фейрклаф [26]; *жанровотекстовий*: В. Дресслер і Р.-А. де Богранд [24], В. Чернявська [21], Л. Чуліаракі,

Н. Фейрклаф [25], І. Щирова, Є. Гончарова [22]), однак сам термін «інтертекстуальність» не відкриває якимось нове явище, а дозволяє по-новому осмислити і освоїти форми експліцитного й імпліцитного перетину двох текстів» [17, с. 48; 14, с. 29, 36–37].

Алюзії та ремінісценції є типами непрямого цитування як «різних форм прихованої, напівприхованої, розсіяної чужої мови» [4, с. 317]. Обидва терміни (у вузькому розумінні інтертекстуальності) вказують на зв'язок двох чи декількох текстів [27, с. 1–7; 17, с. 84–94; 13, с. 217]. Вивченню алюзії та / або ремінісценції присвячено достатню кількість наукових праць, однак, **актуальною** у сучасній лінгвістиці залишається проблема розмежування цих термінів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши наукову літературу присвячену дослідженню алюзій та ремінісценцій, зауважимо,

що лінгвісти та літературознавці (О.М. Дронова, Л.І. Лебедева, Ю.М. Лотман, Н.Ю. Новохачева, О.М. Прохоров, Н.А. Фатеева, В.Є. Халізов та ін.) характеризують *алюзію* як натяк, непряме посилання на інші літературні тексти, яке змушує працювати пам'ять читача [5, с. 135–138], а *ремінісценцію* – як спогад про художній образ, твір [16, с. 78–79], «образи літератури в літературі» [В.Є. Халізов, тут цит. за 5, с. 138–139]. У такий спосіб, на думку Є.Г. Єременка, ремінісценція у художніх текстах витлумачується як більш широке й абстрактне поняття, спогад, навіювання чи порівняння, тоді як алюзія – натяк, відсилання на загальновідомий історичний чи літературний факт [5, с. 139–140; 13, с. 217].

У словнику літературознавчих термінів алюзія (лат. *allusio* – жарт, натяк) визначається як «художньо-стилістичний прийом, натяк, відсилання до певного літературного твору, сюжету чи образу, а також історичної події з розрахунку на ерудицію читача, покликаною розгадати закодований зміст» [18]. У свою чергу, ремінісценції (лат. *geminiscentia* – згадка) надано таке визначення – «відчутний у літературному творі відгомін іншого літературного твору, <...> здійснюване автором нагадування читачеві про більш ранні літературні факти та їх текстові компоненти» [18]. Ремінісценції, у широкому розумінні цього термінопоняття, з одного боку характеризуються подібністю до стилізації та алюзії, а з іншого – відрізняються від них тим, що можуть вживатися адресантом неусвідомлено, внаслідок сильного впливу на нього творів інших письменників [18].

Загалом науковці надають схожі визначення алюзіям та ремінісценціям, найчастіше обґрунтовуючи свої точки зору прикладами з художнього дискурсу, проте, вважаємо за доцільне запропонувати власні дефініції понять з огляду їх вжитку у релігійному дискурсі. Недостатньо проілюстрованою, на нашу думку, є проблема розмежування цих термінів у проаналізованій науковій спадщині, особливо у широкому та вузькому розумінні, прямому та непрямому вживанні цих термінопонять.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у виявленні ізоморфних і аломорфних характеристик алюзій та ремінісценцій у новозавітних текстах англійською мовою. Мета реалізується у низці завдань: запропонувати власну класифікацію засобів інтертекстуальності як виду непрямого цитування; надати власні дефініції алюзіям та ремінісценціям; ідентифікувати спільні і відмінні риси алюзій та ремінісценцій в англомовних новозавітних текстах.

Виклад основного матеріалу. Під інтертекстуальністю як видом непрямого цитування розуміємо посилання на текст-донор (з / без вказівки на оригінал). На наш погляд, у непрямому цитуванні простежується градація від найбільшої співвіднесеності тексту-реципієнта з текстом-донором (парафраз) до найменшої – у вигляді лише натяку на претекст (алюзія), який взагалі може бути невпізнаним адресатом. До типів непрямого цитування відносимо: 1) парафраз або посилання на текст-донор з перефразованим викладом матеріалу; 2) інтертекст-переказ або вільний переказ основного матеріалу з тексту-донору; 3) ремінісценція або пряме / непряме порівняння чи нагадування про прецедентний текст; 4) алюзія або натяк на претекст / претексти [14, с. 99; 13, с. 217].

Ремінісценцію як один із видів непрямого цитування визначаємо як пряме / непряме порівняння, співставлення з прецедентним текстом або нагадування (погляд назад) про нього. У свою чергу, ремінісценції можуть ідентифікуватися у широкому сенсі як зв'язок між творами, як діалогічність усієї культури (у широкому понятті діалогу М.М. Бахтіна), що охоплює літературні впливи, мандрівні сюжети (за О. М. Веселовським) і синкретизм мистецтв [1, с. 390]. Крім того, ремінісценції у більш вузькому розумінні можуть виражатися конкретними висловами, що функціонують як тригери і коди для навіювання, нагадування чи порівняння з попередніми текстами. Саме у такому вузькому усвідомленні спостерігаємо точку перетину між ремінісценціями та алюзіями. Останню розглядаємо як один із засобів вираження ремінісценції, яка на відміну від першої є лише натяком на прецедентний текст, не маркується в тексті і може бути невпізнаною адресатом. До того ж, алюзії розрізняються як прямі, тобто такі, що містять явний (експліцитний) натяк, відображений словами чи висловами, що відсилають до прецедентного тексту, так і непрямі (імпліцитні), тобто приховані, завуальовані, іронічні, загадкові або й зовсім невпізнані в тексті [14, с. 99, 111–119; 13, с. 217–218].

Розглянемо новозавітні приклади алюзій та ремінісценції як одного з видів непрямого цитування. Наприклад: *Again you have heard that it was said to those of old, 'You shall not swear falsely, but shall perform your oaths to the Lord.'* [30, с. 1276]. Початкові слова з цього новозавітного євангельського тексту від Матфея (5:33): *Again you have heard that it was said to those of old (Ще чули ви, що сказано древнім)* [15, с. 13], вжиті Ісусом Христом перш ніж вказати на те, що не потрібно

клястися зовсім (Матфея 5:34-37), нагадують про прецедентні старозавітні тексти з П'ятикнижжя Мойсея: Левит (19:12), Второзаконня (23:21,23; 6:13), Числа (30:2-3) [30, с. 146; 240; 221; 201]. Далі використовується їхній узагальнюючий зміст у вигляді перефразованого речення: *'You shall not swear falsely, but shall perform your oaths to the Lord.'* (Не порушуй клятви, а виконуй перед Господом клятви твої) [15, с. 13], що є **прямою ремінісценцією** або порівнянням, співставленням, нагадуванням про закон Мойсея.

У наступному прикладі з Послання до євреїв Нового Завіту (11:32-38) [30, с. 1668] спостерігаємо як **пряму** (11:32), так і **непряму ремінісценцію** (11:33-38). Останню вважаємо максимально наближеною до **алюзії**, яка, зважаючи на особистий фонд знань реципієнта, може бути **впізнаною** (як погляд назад на прецедентний текст, впізнання відомого тексту) або **прихованою** (як натяк (алюзія) на потенційно існуючі тексти): ³²*And what more shall I say? For the time would fail me to tell of Gideon and Barak and Samson and Jephthah, also of David and Samuel and the prophets:* ³³*who through faith subdued kingdoms, worked righteousness, obtained promises, stopped the mouths of lions,* ³⁴*quenched the violence of fire, escaped the edge of the sword, out of weakness were made strong, became valiant in battle, turned to flight the armies of the aliens.* ³⁵*Women received their dead raised to life again. Others were tortured, not accepting deliverance, that they might obtain a better resurrection.* ³⁶*Still others had trial of mockings and scourgings, yes, and of chains and imprisonment.* ³⁷*They were stoned, they were sawn in two, were tempted, were slain with the sword. They wandered about in sheepskins and goatskins, being destitute, afflicted, tormented—* ³⁸*of whom the world was not worthy. They wandered in deserts and mountains, in dens and caves of the earth.* [30, с. 1668].

У запропонованому вище прикладі ремінісценції (у вузькому розумінні цього поняття) виражаються за допомогою прецедентних старозавітних імен: *For the time would fail me to tell of Gideon and Barak and Samson and Jephthah, also of David and Samuel and the prophets* (Не вистачить мені часу, щоб розповісти про Гедеона, про Варака, про Самсона та Ієффая, про Давида, Самуїла та (інших) пророків [30, с. 1668; 15, с. 396]. Зазначені вище прецедентні імена вважаємо зразками **прямої ремінісценції**, які функціонують як тригери і коди для навіювання, нагадування чи порівняння з попередніми текстами, наприклад про **Гедеона** розповідається у старозавітній Книзі

Суддів (7:15), про **Варака** – там само (4:6), про **Самсона** – там само (13:24), про **Ієффая** – там само (11:11), про **Давида** – у Першій книзі Царств (царів) Старого Завіту (17:45), про **Самуїла** – там само (7:10) [30, с. 294; 289; 302; 299; 338; 327].

Решту віршів з Послання до євреїв (11:33-38), в яких нагадуються ситуації без імен, тлумачимо як приклади **непрямої ремінісценції**, котрі мають експліцитний натяк, відображений словами чи висловами, що відсилають до прецедентних ситуацій зі старозавітних книг, як-от: Книга пророка Даниїла (6:22), Перша книга Царств (царів) (14:6), Третя книга Царств (царів) (19:3), Книга пророка Ісаї (38:9), Книга пророка Даниїла (3:25), Третя книга Царств (царів) (17:22-23), Четверта книга Царств (царів) (4:36), Буття (39:20), Книга Суддів (16:25), Книга пророка Єремії (20:2), Третя книга Царств (царів) (21:13), Друга книга Параліпomenон (24:21), Книга пророка Єремії (26:23), Перша книга Царств (царів) (22:1), Третя книга Царств (царів) (17:3) [30, с. 1251; 333; 415; 427; 50; 305; 1138; 342; 411]. Саме у такому усвідомленні спостерігаємо точку перетину між **ремінісценціями** та **алюзіями**. Останню розглядаємо як один із засобів вираження ремінісценції, яка на відміну від першої є лише натяком на прецедентний текст, не завжди маркується в тексті (явна, **пряма** або експліцитна **алюзія**, відображена словами чи висловами) і може бути невпізнаною адресатом (**непряма** або імпліцитна, **прихована алюзія**).

Для порівняння наведемо декілька прикладів з **алюзіями**, як-от: ³⁷*Jesus said to him, " 'You shall love the LORD your God with all your heart, with all your soul, and with all your mind.'* ³⁸*This is the first and great commandment.* ³⁹*And the second is like it: 'You shall love your neighbor as yourself.'* ⁴⁰*On these two commandments hang all the Law and the Prophets."* [30, с. 1312]. У цьому новозавітному євангельському тексті від Матфея (22:37-40) знаходимо відповідь-натяк Ісуса Христа на спокусливе запитання добре обізнаного у Святому Письмі законника про найбільшу заповідь в законі. Перша заповідь зі слів Спасителя: *'You shall love the LORD your God with all your heart, with all your soul, and with all your mind.'* (возлюби Господа Бога твого всім серцем твоїм, і всією душею твоєю, і всім розумінням твоїм) [15, с. 44] є **прямою алюзією** на старозавітне П'ятикнижжя Мойсея, а саме: Второзаконня (6:5): *You shall love the Lord your God from your whole heart, from your whole soul, and from your whole power* [30, с. 220]. Друга заповідь: *'You shall love your neighbor as yourself.'* (возлюби ближнього твого, як самого

себе) [15, с. 44] є **прямою алюзією** на старозавітну Книгу Левит (19:18) з П'ятикнижжя Мойсея: *but you shall love your neighbor as yourself: I am the Lord* [30, с. 146]. У останньому вірші **пряма** або експліцитна **алюзія** відображається словами: *⁴⁰On these two commandments hang all the Law and the Prophets.* " (на цих двох заповідях утверджується весь закон і пророки) [15, с. 45], що й уможливило її впізнання адресатом.

Розглянемо випадки застосування **прямої** і **непрямої алюзій** в англomовному євангельському тексті від Іоанна (1:45-46): *⁴⁵Philip found Nathanael and said to him, "We have found Him of whom Moses in the law, and also the prophets, wrote—Jesus of Nazareth, the son of Joseph."* *⁴⁶And Nathanael said to him, "Can anything good come out of Nazareth?"* [30, с. 1423]. На наш погляд, 45 вірш містить **пряму алюзію** на тексти Старого Завіту, в якому пророк, вождь і законодавець Мойсей, а також інші старозавітні пророки сповіщають про народження, прихід та розп'яття Ісуса Христа. Ці пророцтва були написані за багато років до Різдва Христового та провіщають про перше (близько 300 передбачень) і друге (приблизно 500 пророкувань) пришествя Христа (див. напр. Буття (49:10), Второзаконня (18:15), Псалтир (39:8), Книга пророка Ісаї (4:2; 7:14; 9:6; 40:11; 45:8; 53:1), Книга пророка Єремії (23:5; 33:14), Книга пророка Єзекиїля (34:23; 37:24), Книга пророка Даниїла (9:24), Книга пророка Михея (5:2), Книга пророка Захарія (9:9) тощо) [30, с. 62; 233; 708; 1061; 1064; 1065; 1088; 1093; 1099; 1135; 1147; 1217; 1220; 1256; 1008; 1047]. Прикладом **непрямої алюзії** вважаємо 46 вірш із процитованого уривка з Євангелія від Іоанна. Апостол Нафанаїл, обізнаний у законі і пророцтвах, твердо і впевнено знаючи з Писань про очікування Месії з Віфлеєму, натякає на неможливість того, щоб з Назарету, глухого галілейського містечка, яке зневажалось іудеями, міг походити Ісус Христос.

Непряма алюзія висвітлюється у наступному новозавітному текстовому фрагменті англійською мовою: *¹²After that, He appeared in another*

form to two of them as they walked and went into the country. [30, с. 1357]. У зазначеному вірші з Євангелія від Марка (16:12) упізнається прецедентна ситуація явлення Ісуса Христа еммауським подорожнім з євангельського тексту від Луки (24:13-35). Крім того, слова *He appeared in another form* (явився в іншому образі) [15, с. 92] усвідомлюємо як **алюзію** на новозавітні події Воскресіння Ісуса Христа, після якого зовнішній вигляд та властивості тіла Христа набули надприродних ознак. У згаданій вище прецедентній ситуації з Євангелія від Луки (24:13-35), особливо у 25–27 віршах: *²⁵Then He said to them, "O foolish ones, and slow of heart to believe in all that the prophets have spoken!"* *²⁶Ought not the Christ to have suffered these things and to enter into His glory?"* *²⁷And beginning at Moses and all the Prophets, He expounded to them in all the Scriptures the things concerning Himself.* [30, с. 1415] виявляються як **ремінісценції**, так і **алюзії** на біблійні прецедентні тексти, як-от: Буття (3:15; 22:18; 49:10-11), Числа (21:9), Псалтир (21:7; 68:10; 21:27; 15:8-10), Книга пророка Ісаї (50:6; 53:3; 40:10), Книга пророка Єремії (23:5; 33:15), Книга пророка Єзекиїля (34:23; 37:24), Книга пророка Даниїла (9:24), Книга пророка Михея (7:20) тощо) [30, с. 8; 29; 62; 189; 694; 725; 695; 690; 1097; 1099; 1088; 1135; 1146; 1217; 1220; 1256; 1009].

Висновки і пропозиції. Підбиваючи підсумок, зазначаємо, що алюзії у вигляді прямого чи прихованого натяку та ремінісценції як пряме / непряме порівняння чи нагадування про прецедентний текст розглядаємо як види непрямого цитування, що, зважаючи на індивідуальний фонд знань реципієнтів, можуть по-різному тлумачитися або взагалі залишатися невпізнаними.

Перспективою подальших розвідок у даному напрямку вважаємо дослідження специфіки реалізації інших типів прямого та непрямого цитування, типів і підтипів інтертексту у різних жанрах релігійного дискурсу, а також стосовно інших сфер інституційного спілкування: політичного, правового, медіа дискурсів.

Список літератури:

1. Арнольд И.В., Бухаркин П.Е. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: сборник статей. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 1999. 444 с.
2. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / пер. с фр. Г. К. Косиков. Москва : Прогресс, 1989. 616 с.
3. Бахтин М.М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. Опыт филологического анализа. *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология* / ред. проф. В.П. Нерознак. Москва : Academia, 1997. С. 227–244.
4. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества: сборник избранных трудов. Москва : Искусство, 1986. 445 с.

5. Еременко Е.Г. Интертекстуальность, интертекст и основные интертекстуальные формы в литературе. *Уральский филологический вестник. Серия «Русская классика: динамика художественных систем»*. 2012. Вып. 6. С. 130–140.
6. Караулов Ю.Н. Роль прецедентных текстов в структуре и функционировании языковой личности. *Научные традиции и новые направления в преподавании русского языка и литературы*. Москва: Искусство, 1986. С. 98–107.
7. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? Москва: ИТДГК «Гнозис», 2003. 375 с.
8. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман. *Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму* / пер. с франц., сост. вступ. ст. Г. К. Косиков. Москва: ИГ Прогресс, 2000. 536 с.
9. Кристева Ю. Избранные труды: Разрушение поэтики. Москва: РОССПЕН, 2004. 652 с.
10. Кузьмина Н.А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка / науч. ред. Н.А. Купина. Екатеринбург; Омск: Изд-во Урал. ун-та; Изд-во Омск. гос. ун-та, 1999. 268 с.
11. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. Москва: Языки русской культуры, 1999. 464 с.
12. Лотман Ю.М. Текст в тексте. *Ученые записки Тартуского гос. ун-та*. 1981. Вып. 567. С. 3–18.
13. Ляшко О.В. Алюзії та ремінісценції: до проблеми розмежування. «*Ad orbem per linguas. До світу через мови*»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Світ цінностей і цінності у світі». (Київ, 13–14 травня 2021 р.). Київ: Вид. центр КНЛУ, 2021. С. 217–218.
14. Ляшко О.В. Интертекстуальність православної проповіді: таксономія і функції (на матеріалі англійської, російської та української мов): дис. ... доктора філософії: 035 – Філологія. Київ, 2020. 267 с.
15. Новый завіт Господа нашого Ісуса Христа. Київ: Видавничий відділ Української Православної Церкви, 2017. 472 с.
16. Папкина Д.С. Типы литературных аллюзий. *Вестник Новгородского государственного университета*. 2003. Вып. 25. С. 78–82.
17. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности / пер. с фр., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косиков. Москва: Издательство ЛКИ, 2008. 240 с.
18. Словник літературознавчих термінів. URL: <https://ukrlit.net/info/dict/> (дата звернення: 27.10.2022).
19. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. Москва: Academia, 2000. 288 с.
20. Фатеева Н.А. Интертекст в мире текстов: Контрапункт интертекстуальности. Москва: КомКнига, 2006. 280 с.
21. Чернявская В.Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность. Москва: Директ-Медиа, 2014. 267 с.
22. Щирова И.А., Гончарова Е.А. Многомерность текста: понимание и интерпретация: учебное пособие. Санкт-Петербург: ООО «Книжный Дом», 2007. 472 с.
23. Barthes R. The death of the author. *Image Music Text*. / Ed. S. Heath. London: Fontana Press, 1977. P. 142–148.
24. Beaugrande R. de, Dressler W. Introduction to Text Linguistics. London & New York: Longman, 1981. 136 p.
25. Chouliaraki L. & Fairclough N. Discourse in Late Modernity. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999. 176 p.
26. Fairclough N. Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research. London: Routledge, 2003. 270 p.
27. Genette G. Palimpsests: literature in the second degree. / trans. Ch. Newman & C. Doubinsky.. L; Lincoln, NE: University of Nebraska Press, 1997. 491 p.
28. Genette G. Paratexts: Thresholds of Interpretation. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 456 p.
29. Riffaterre M. The Intertextual Unconscious. *Critical Inquiry*. Chicago: The University of Chicago Press, 1987. Vol. 13 (2). P. 371–385.
30. The Orthodox Study Bible. USA: St. Athanasius Academy of Orthodox Theology, 2008. 1822 p.

Liashko O. V. ALLUSIONS AND REMINISCENCES IN THE ENGLISH NEW TESTAMENT TEXTS

The article highlights the problem of distinguishing the concepts of allusion and reminiscence in the English New Testament texts. Allusions and reminiscences have been identified as types of indirect citation. The article offers a typology of intertextuality as a type of indirect citation, namely: paraphrase or reference to the donor text with a paraphrased presentation of the material; intertext retelling or free retelling of the main material from the donor text; reminiscence or direct / indirect comparison or reminder of a precedent text; allusion or hint of a pretext / pretexts. It was found that in indirect citation there is a gradation from the greatest correlation

of the recipient text with the donor text (paraphrase) to the smallest one in the form of a hint of the pretext (allusion), which may be an unrecognizable for addressee.

Reminiscence is considered in the article as a direct / indirect comparison with a precedent text or a reminder about it. In a broad sense, reminiscences are identified as a connection between works, as a dialogicity of the whole culture and syncretism of arts, and in a narrow sense, they are expressed by specific phrases that function as triggers and codes for suggesting, reminding or comparing with previous texts.

Allusion is defined in the article as one of the ways of expressing reminiscence, it is a hint to a precedent text, it is not always marked in the text and may be unrecognizable to the addressee. Allusions are distinguished as direct, which contain an obvious (explicit) hint, represented by words or phrases referring to the precedent text, and indirect (implicit), which are hidden, veiled, ironic, enigmatic, or completely unrecognizable in the text.

A promising area of further research is a study of the specifics of the implementation of other types of direct and indirect citation, types and subtypes of intertext in various genres of religious discourse, as well as in relation to other areas of institutional communication, i.e. political, legal and media discourses.

Key words: *intertextuality, indirect citation, allusion, reminiscence, New Testament, the English language*